

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2020

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO LE TSHEDIMOSSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)

KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)

KAROLO YA C: Tiriso ya puo (30)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.

3. Araba dipotso TSOTLHE.

4. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

5. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

6. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.

7. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.

8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

9. Kabo ya nako e e tshikingwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50

KAROLO YA B: Metsotso e le 30

KAROLO YA C: Metsotso e le 40

10. Kwala ka mokwalo o o buisegang, mme o dirise mopeleto o o kannweng ke Lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)

1	E rile fa letsatsi le tlhatloga, Betsie a bitsa basimane. A ba kopa gore ba ye go mo adimela madi kwa go kgaitsadie kwa polaseng ya Kaferskraal, gaufi le Ventersdorp, kgotsa go kopa Koos gore a tle go mo tsaya pele a šwešwetlega.	
2	'Nna ke tlaa sala ke rekisa dilwana le maphaka a bojalwa gore ke reke dijo fa ke letile gore lo bowe kwa go kgaitsadiake Koos kwa Kaferskraal, kgotsa go fitlha Bertie a bowa kwa a ileng go batla tiro gona. Le fa nkgonne Koos a ka gana go tla go ntsaya, lo kope go nna le ena kwa polaseng. Jo botshelo ga se jona.' Betsie a digela ka go laela basimane gore ba ntshe maotwana a sejanaga ba a rekise gore ba kgone go duelela go ya kwa go Koos.	5 10
3	Leina la polase ya ga malomaagwe Attie la bipela mosimane Rapula. A gopola maina a mantsintsi a puso ya temokerasi e a fetotseng, le go makadiwa ke fa go sa ntse go na le la polase ya Kaferskraal mo nageng ya Aforikaborwa mo ngwageng wa 2010. A ntshiwa mo mogopolong oo ke ramatheka. Mala a gagwe a dumaduma jaaka pula ya matlakadibe.	15
4	Rapula a gopola kgora ya kwa gaabo. A gopola moswi mmaagwe; a gopola letlhoo la ga Santlhokwe le bana ba gagwe mo go ena. A gopola metshameko ya sejana sa lefatshe; a gopola tshotlego e a tlholang a e bona kwa dikgolegelong. A gopola tlhaolele ya basweu ba tikologo ya Ventersdorp. A bona botoka e le go ya le Attie kwa polaseng ya ga malomaagwe. A ipolelela gore mowa o o renang mo Aforikaborwa wa metshameko ya sejana sa lefatshe sa mokgatlho wa FIFA o fetotse basweu ba kwa Ventersdorp ba ba tumileng ka bojelathoko jwa ka fa mojang. Bogolothata a tiisiwa moko ke go itse fa motshwaradino wa Bafana Bafana a tsaletswe kwa motseng wa batho ba bantsho wa Tshing gaufi le toropo ya basweu ya Ventersdorp.	20 25
5	'Ke tlaa tsamaya le wena tsala gongwe re tlaa kgona go bona metshameko ya kgwele ya dinao botoka kwa ga malomaago. A re se tlhole re senya nako monna Attie, gongwe malomaago a ka fitlha a go fa madi a go duela kwa sekolong. Nna ke belaela fa malome a leletswe ke ditshipi ka ntlha ya me.' Basimane ba bua jalo ba bofolola maotwana a sekgoropa sa ga Betsie, ba se pega fa godimo ga matlapa. Ba kgokolosa maotwana ba tsena mo toropong ya Rustenburg.	30

6	E rile fa ba sena go rekisa maotwana, Rapula a raya Attie a re ba ye go pagama tekesi kwa renkeng. Attie a gana a bo a sala a ritarita ka marago. 'Ke gola ke nna kana, ga ke ise ke tsamae ke pagame tekesi. E bile nka se pagame tekesi ka gore bakgweetsi ba ditekesi botlhe ga ba itse go kgweetsa. Ba ditlhogo di thata jaaka o ka re ba tswa kwa sekolong sa manganga le botala.'	35 40
7	'Ga ke dumelane le wena Mampuru. Ke gola ke isiwa sekolong ka tekesi letsatsi lengwe le lengwe, fela ke nna yo; le rre yo o ntsetseng o kgweetsa tekesi.'	
8	'O bua sentle, bakgweetsi bao, ba ne ba kgweetsa sentle gonne ba itse gore ba pegile ngwana wa mothapi wa bona. Nna rre ga a na tekesi, e bile ga a rate bakgweetsi ba ditekesi ka pelo ya gagwe yotlhe. Le nna ke ba bone maloba mo thelebišeneng ba thuntshitse dibese tsa 'Re a vaya', le wena o a itse.'	45
9	Rapula a ineela gonne le ena a tshaba go ka bonwa kwa renkeng ya ditekesi. Basimane ba tsamaya ka dinao ba fitlha ba ema go lebagana le lebala la dipontsho tsa Rustenburg. Ba leta foo gore mongwe yo o tswelang ntlheng ya Matlosane a ba pege fa a ka emisa foo.	50
10	Attie a ema fa thoko ga tsela a supasupa kwa pele ka monwana wa kgonojwe. Rapula ena a sotlhometsa mmese mo matlhong gore fa mongwe wa bakgweetsi ba ditekesi tsa ga rraagwe a ka feta foo, a se ka a mo lemoga. A thathelela sekhafo sa Bafana Bafana mo molaleng. A sala a tlhagisitse matlhonyana jaaka dinokwane fa di tlhasela banka.	55
11	Letsatsi la phirima ba ise ba bone mongwe yo a ka ba pegang go ya kwa Kaferskraal. Tsholofelo ya bona ya go bona motshameko wa naga ya Nigeria le naga ya Argentina kwa ga malomaagwe Attie le yona ya phirima le letsatsi. Basimane ba fapogela kwa lefelong le go rekisiwang mafura a dijanaga gona. Pelo ya ga Rapula ya tlala boitumelo fa ba lemoga fa go na le thelebišene mo karolong e go rekisiwang dijo mo go yona. Ba tsena ba bogela motshameko fa gare ga naga ya Engelane le setlhophha sa USA ka bokhutshwane. Motshameko wa teng o fedile bosigo. Ditlhophha di palelane ka maleka a nno.	60 65

[E nopotswe go tswa go *Mmudubudu* ka Kabelo Duncan Kgatea]

- 1.1.1 Tlhophha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A,B,C kgotsa D.
Loeto lwa ga Attie le Rapula go ya kwa ga Koos le ne le simolola kwa toropong efe?
A Matlosana
B Tshing
C Ventersdorp
D Rustenburg (1)
- 1.1.2 Naya dilo di le PEDI tse di supang gore Betsie o ne a dila. (2)
- 1.1.3 Leina la ga malomaagwe Attie ke mang? (1)

- 1.1.4 Bolela gore ke botshelo bofe jo Betsie a reng 'ga se jona'. (TEMANA 2) (2)
- 1.1.5 Lereo 'ramatheka' le kaya eng? (TEMANA 3) (2)
- 1.1.6 Goreng Rapula a ne a gopola kgora ya kwa gaabo fa a ne a le kwa gaabo Attie? (TEMANA 4) (2)
- 1.1.7 Tlhagiso e e reng 'leina la polase ya ga malomaagwe Attie la bipela mosimane Rapula' e kaya eng? (TEMANA 3) (2)
- 1.1.8 Go thuntsa dibese tsa 'Re a vaya' ga bakgweetsi ba ditekisi, go kaya eng? (TEMANA 8) (2)
- 1.1.9 Ke motshameko wa dinaga dife o Rapula a neng a solofetse go o lebelela fa ba fitlha kwa ga Koos? (2)
- 1.1.10 Ke eng tota se se dirileng gore basimane ba se fitlhe kwa Kaferskraal? (2)
- 1.1.11 A o dumelana le mogopolo wa ga Rapula gore leina la Kaferskraal ga le maleba mo ngwageng wa 2010? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.12 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore Rapula o ne a sa batle go bonwa ke bakgweetsi ba ditekisi tsa ga rraagwe? (2)
- 1.1.13 Go ya ka wena, a metshameko ya sejana sa kgwele ya dinao sa FIFA e fetotse dikakanyo tsa basweu ba naga ya Aforikaborwa mabapi le motshameko o? (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

[Se nopotswe go tswa mo inthaneteng]

- 1.2.1 Naya dintlha di le PEDI tse SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di farologanang ka tsona. (4)
- 1.2.2 Go ya ka wena, a mosimane yo o mo setshwantshong a ka bona thuso go tswa mo lefelong le? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E bua ka ga kamogelo ya bafaladi.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya o dirisa mafoko a gago, mme o sa fetole bokao jwa temana, ka go tlhagisa dintlha di le SUPA ka ga moo bafaladi ba tshwanetseng go tsholwa ka gona mo morafeng o mošwa.
2. Kwala ka temana.
3. Boleele bo se fete mafoko a a 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C**KAMOGELO YA BAFALADI**

Ka Se-Aforika motho ga a latlhwe. Ke sona se o fitlhelang go na le puo ya Setswana e e reng, motho o kile a kgaola yo mongwe letsogo a ithaya a re ga ba kitla ba tlhola ba kopana. Ke setho gore fa moditšhaba a tla a kgarakgaditswe ke mathata le matsapa a lefatshe a se itlhokomologiwe. Batho ba ne ba kgarakgadiwa ke dilo tsa mefutafuta le mabaka a a farologaneng.

Go a diragala gore moditšhaba a tswa kwa a tswang, mme a gorogele mo lelapeng la motho le fa a sa mo itse. Moditšhaba a tshwana le yoo, o a amogelwa, mme a fiwe metsi go nwa mo lelapeng la moagi wa motse oo. Fa morago ga foo fa go sena go netefadiwa gore o tswa kae, o isiwa kwa kgosing go begwa. Maikarabelo a kgosi ke morafe. Setswana sa re, 'Kgosi ke kgosi ka morafe, kgosi e e se nang morafe ga se kgosi.' Kana 'kgosi, thotobolo e olela matlakala'. Kwa mošate, o fitlha a begelwa kgosi, mme a fiwe dijo le boroko.

Mo nakong e go sa ntseng go batlisisiwa letso le legae la gagwe, o neelwa tlhokomelo e e tshwanetseng seriti sa motho mongwe le mongwe. KE BONA BOTHO! Fa malatsi a ntse a feta go ise go bonwe kwa a tswang gona, o simolola go tsaya karolo le go akarediwa mo ditirong tsa morafe tse di farologaneng. Ditiro tse di ka akaretsa go lema, go roba le tse dingwe. Semelo le maitsholo a mofaladi di feleletsa di mo dira karolo ya morafe o a gorogetseng mo diatleng tsa ona. Pheletsong o ne a letlwa go nyala, mme a tsalele morafe o mošwa wa gagwe ditlogolo. Ke ka moo mo merafeng e mentsi ya Ma-Aforika re nang le difane tse di sa tlwaelegang tsa merafe e sele.

Ke sona se se dirang gore mo malatsing a gompiano re fitlhele difane di tshwana le bo-Ndlovu, bo-Khumalo le bo-Sithole jalojalo mo merafeng ya Batswana. Re ntse re bile re na le gona go fitlhelela bo-Molefe, bo-Moilwa le bo-Huma mo merafeng e e farologaneng ya Bantsho mo Aforika ka bophara. KE ONA MOONO WA BOTHO!

[E rulagantswe sešwa go tswa go *Botho pele ka ba mmala wa sebito*, ka Mosala W Huma]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA D

**SESOLO SA
MARIGA**

Re FOKOTSA **R1 500**
mo **foreiming** kgotsa mo **koketsong ya
boleng** jwa digalase tsa gago.
Go tlaa latelwa melao le melawana

KIMBERLEY 053 831 4264 | kimbly@specstores.co.za
NORTH CAPE MALL 053 832 6823 | northcape@specstores.co.za **spec savers** AFFORDABLE EYE CARE

Go tlaa latelwa melao le melawana: Sesolo ke sa fa go duelelwa diteko tsa matlho, diforeimi le digalase tse di laoletsweng. 1 Motsheganong–31 Phukwi 2018

[Se nopotswe go tswa mo DFA, Phukwi 2018]

3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Go kwalwa ga tlhotlwa ya R1 500 ka fonto e kgolwane go senola mofuta ofe wa maano a tlhotlheletso ya puo ya papatso?

- A Puo e e gobeletang.
- B Puo e e digelang.
- C Puo e e lebeletseng letlhakore le le lengwe.
- D Puo e e sekametseng mo letlhakoreng le le lengwe. (1)

3.2 Ke kuno efe e e bapadiwang mo papatsong e? (1)

3.3 Mafoko 'mo foreiming' a tlhagisa tiriso efe ya leina? (1)

3.4 Nopola lerui le le dirisitsweng mo papatsong e. (1)

- 3.5 A sesolo se, se ka fitlhelwa gongwe le gongwe mo nageng? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 3.6 Sesolo se, se tsaya sebaka se se kae? (2)
- 3.7 Goreng lefoko 'Mariga' le kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo go feta mafoko a mangwe? (2)
- [10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA E

[E nopotswe go tswa mo inthaneteng]

- 4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D. (1)
- Motho yo o botsang potso ke ...
- A morutabana.
B motsadi.
C mmegadikgang.
D mmatlisisi.
- 4.2 Puo ya mmele ya mosimane yo o arabang e senola maikutlo afe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

- 4.3 A karabo ya mosimane e bontsha sekgala se sekhutshwane kgotsa se seleele se ba se tsamaileng? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 4.4 Fetolela polelo e mo kganetsong.
Re tsamaile go feta metsotso e le 67 go ya kwa sekolong sa rona sa mmu. (1)
- 4.5 Fa o lebeletse mosimane le mosetsana ba ba bapileng le yo o buang, go bonagala ba tenwa ke puisano e. Ke eng se se bontshang jalo? (2)
- 4.6 A mosetsana yo o kwa morago o a bua kana o akanya fela gore ba senyediwa nako? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka (2)
- [10]**

POTSO 5

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F

- 1 Lesaka la dipodi, la ga RraMpei, le agilwe ka kwa morago ga segotlo go ya kwa sekhutlong se se ka fa ntlheng ya thaba. Gaufi fela le lesaka, go morula o o kutukgolo, o ikadile fao, tselana e e yang ga gaabo Mosidi e feta mo lesunyaneng fa gare ga morula le lesaka. Go a bonala RraMpei o etela morwadie. Ga re itse gore o ne a eleletswe eng. Fela a se ka a nna ka fa tlase ga morula. Ga tla Mpei pele. 'a o motho, kana rre o bina kgabo?' a bua a le esi. Ya re e ntse e le ena a gakologelwa gore kana ena le Mosidi ba na le diaparo dingwe tse di tshwanang. Ee, bona tlhe! Tuku **e e tshwanang** le e o neng a e rwele fa a lwala. Ga se ope, ke Mosidi, a maswe a dinala! Jaanong a re o nnetseng fa? 5
- 2 A ya kwa go ena. 'BoMosidi, lo re lo tlhomola pelo! Ehe, e bile o ipipile le ka ...' A mo tsaya ka seatla. Ya re ba kopanya matlho, a elelelwa bosilo jwa gagwe, e bile a ne a sa ntse a re ke tlaa kgaratlha. Ba tsaya tsela e e potologang legora, ba ya gae. 10
- 3 Balekane ba ga Mpei ba re le motshegare wa gompiano a re mmele wa gagwe o tšhatšhamela e kete o lomilwe ke lešibišibi fa a le gopola letsatsi leo. 15
Selo se se botlhoko, go sa itse. Kgotle a tla. Ditlhako tsa itsaya sentle. Perebere ya se ka ya nna makgakga.

[E nopotswe go tswa mo *Ke a go bolelela*, ka BD Magoleng]

- 5.1 Nopola lediri la tirwa mo go temana 1. (1)
- 5.2 Fetolela polelo e e thaletsweng mo moleng 4 go nna pakapheti. (1)
- 5.3 Fetolela polelo e e ntshofaditsweng mo meleng 4 le 5 go nna mo tumelong. (1)

- 5.4 Dirisa lefoko 'nna' mo moleng 5 ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng. (2)
- 5.5 Fetolela polelo e e thaletsweng mo moleng 6 mo mokgweng wa puopegelo. (1)
- 5.6 Tlhagiso e e ntshofaditsweng mo moleng 8 ke mofuta ofe wa polelwanakala? (1)
- 5.7 Dirisa polelo e e thaletsweng mo moleng 11 go bopa modirisokgonego. (2)
- 5.8 Leina 'balekane' mo moleng 14 le dirisitswe jang? (1)
- [10]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 70

